

Colecția *Viața în Hristos*
Seria „Imnografie bizantină”
13

Sfântul Teofan Graptul
Sfântul Clement Imnograful

**Canoane de rugăciune
pentru cei adormiți**

Traducere din limba greacă veche de
MONAHIA PARASCHEVA ENACHE

Ediție îngrijită și studiu introductiv de
PR. DRAGOȘ BAHRIM

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

CUPRINS

Rugăciune și imnografie bizantină pentru viața veșnică	
Introducere (Pr. Dragoș Bahrim)	7
Al lui Anastasie, monahul din Muntele Sinai, cuvânt foarte frumos și de suflet folositor despre frații noștri plecați dincolo și despre sfintele slujbe pentru ei	21
Al aceluiași Anastasie monahul, cuvânt despre cei plecați dintre noi, adică despre frații noștri cei adormiți, care arată că este foarte bine, și folositor, și plăcut lui Dumnezeu să faci bine în numele lor, și mai ales dumnezeieștile liturghii pentru ei în sfintele lui Dumnezeu biserici	29

Sfântul Teofan Graptul

Canoane de rugăciune pentru cei adormiți

Canonul 1	41
Canonul al 2-lea	49
Canonul al 3-lea	57
Canonul al 4-lea	65
Canonul al 5-lea	73
Canonul al 6-lea	79
Canonul al 7-lea	87
Canonul al 8-lea	95

Sfântul Clement Imnograful*Canoane funerare*

Canon la îmbrăcarea chipului îngeresc	105
Canon spre veșnică odihnă la un egumen adormit	115
Alt canon la adormirea unui ucenic ascultător	127
Alt canon la cel adormit care a bineplăcut în ascultare	139
Canon pentru veșnica odihnă a celui care și-a sfârșit viața îndată după ce a luat schima	147
Alt canon, la adormirea unei monahii, al lui Clement	155
Canon de mângâiere pregătitor pentru cei ce urmează a se muta din viață și care cer prin cântăreț mai înainte de sfârșit odihna de dincolo, facere a lui Clement	163

Canoane de rugăciune la ieșirea sufletului

Canon de mângâiere la Preasfânta Născătoare de Dumnezeu la mărturisirea păcătosului și la cel ce își dă sufletul. Facere a lui Eftimie monahul syncelul	177
Alt canon către Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, la judecata sufletului	185
Alt canon de mângâiere la Domnul nostru Iisus Hristos cântat pentru cei ce-și dau sufletul	193
Canonul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, cu foarte multă străpungere. Facere a Sfântului Ioan al Evhaitelor	201

*Rugăciune și immografie bizantină
pentru viața veșnică
Introducere*

Părintelui Clement Haralam

Viziunea Bisericii Ortodoxe cu privire la cei adormiți s-a cristalizat de-a lungul veacurilor, pe de o parte, printr-o doctrină antropologică specifică, iar pe de altă parte, printr-o serie de practici, conforme acesteia. Sufletele și trupurile celor morți nu se întorc în „neființă”, cum se afirmă prea ușor astăzi. Deși trupurile despărțite de suflete se descompun în pământ, așteptând recompunerea lor eshatologică, sufletele rămân conștiente de sine și după moarte, așa cum insistent s-a argumentat în Răsărit. Numeroase dezbateri teologice – precum cea din secolul al VI-lea din Constantinopol despre activitatea sufletului după moarte, de la care s-a păstrat apologia preotului Eustratie¹ sau disputa din secolul al XI-lea din jurul lui Ioan Italos – au avut meritul de a clarifica poziția Bisericii față de acest subiect extrem de delicat.

O varietate de scrieri de diferite genuri: omiletice, poetice și teologice bizantine au cultivat și transmis învățătura potrivit căreia sufletul omului rămâne conștient după moarte, participă la judecarea particulară a faptelor din timpul vieții, în același

---

¹ Eustratie din Constantinopol, *De statu animarum post mortem*, în Peter Van Deun (ed.), *Eustratii Presbyteri Constantinopolitani Opera, De statu animarum post mortem (CPG 7522) (CCSG 60)*, Turnhout, Brepols, 2006, pp. 3-113 [Eustratie din Constantinopol, *Despre starea sufletelor după moarte (Teologie bizantină 1)*, trad. ierom. Arsenie Pohrib, Ed. Doxologia, Iași, 2019].

timp rămânând în comuniunea bisericească cu cei de pe pământ. S-au alcătuit rânduiele liturgice speciale pentru dezlegarea celor adormiți și pomenirea la trei, la nouă și la patruzeci de zile de la moarte², precum și la alte momente. Cei adormiți sunt trecuți în pomelnicele și dipticele bisericilor, pentru a fi pomeniți în Sfintele Liturghii, se fac milostenii pentru ei, constând în hrană sau îmbrăcăminte pentru cei nevoiași, socotindu-se că „milostenia acoperă mulțime de păcate” (cf. Lc. 6, 36; I Pt. 4, 8), nu doar pentru cei din viața aceasta, ci și pentru cei adormiți. Pe această linie se înscriu și canoanele din volumul de față, alcătuite pentru a fi citite sau cântate fie în cultul public (canoanele Sfântului Teofan Graptul), fie în rugăciunea particulară (mai ales canoanele lui Clement Inmografal și cele pentru ieșirea sufletului).

Am deschis însă volumul cu două cuvinte despre folosul rugăciunilor pentru cei adormiți, recent editate³, atribuite de tradiția manuscrisă⁴ Sfântului Anastasie Sinaitul, atribuire care nu a rezistat analizei critice a editorului lor, Dirk Krausmüller. Ele nu au apărut până la această ediție în nici o listă sau ediție

---

² Gilbert Dagron, „Troisième, neuvième et quarantième jours dans la tradition byzantine: temps chrétien et anthropologie” în *Le temps chrétien de la fin de l'Antiquité au Moyen Âge, IIIe-XIIIe siècles, Colloques internationaux du CNRS 604, Paris 9-12 mars 1981*, Ed. J.-M. Leroux, Paris, 1984, pp. 419-430, reluat în Gilbert Dagron, *Idées byzantines, tome I (Bilans de recherche 8/I)*, Paris, 2012, pp. 193-202; A se vedea Vasilios Marinis, *Death and the Afterlife in Byzantium. The Fate of the Soul in Theology, Liturgy, and Art*, Cambridge University Press, 2017.

³ Dirk Krausmüller, „Two Middle Byzantine Treatises in Defence of the Care of the Dead”, în *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 68, 2018, pp. 187-209, text greacă la pp. 192-208.

⁴ Primul cuvânt se găsește în mai multe manuscrise: *Monacensis gr. 226* (sec. XIII-XIV), ff. 113^v-116; *Hieros., Hagios Sabas, gr. 80* (s. XIII), ff. 37-41^v; *Sinai. gr. 529* (s. XVI), ff. 97-107; *Sinai. gr. 531* (s. XVI); *Sinai. gr. 463* (s. XVII), ff. 46-51^v. Al doilea cuvânt se găsește doar în *Monacensis gr. 226*, ff. 116-119^v.

a operelor, chiar și îndoielnice, ale Sfântului Anastasie Sinaitul, de aceea sunt cu atât mai interesante. Editorul socotește că cele două texte au fost foarte probabil scrise în Constantinopol, nu în Sinai, mult după epoca Sfântului Anastasie, autorul fiind familiarizat cu topografia capitalei, menționând o biserică a Sfinților Filimon și Apollonius în Strategion⁵ (cuv. 1) și biserica de la Poarta Halki (cuv. 2). Aceasta din urmă a fost construită în timpul Împăratului Roman Lekapenos (920-944) și reconstruită la o scară mai mare de Împăratul Ioan Tsimiskes (969-976), deci la multă vreme după secolul al VII-lea. Nu exclude nici proveniența textelor de la doi autori. În orice caz, Krausmüller crede că sunt scrise în secolele XI-XII, însă cred că nu ar trebui abandonată ipoteza prelucrării mai târzii a unui text autentic anastasian, pierdut, de vreme ce subiectul se găsește abordat în alte forme în lucrările autentice ale marelui cuvios sinait⁶.

Principala idee argumentată în aceste cuvinte este că rugăciunile și milosteniile făcute pentru alții sunt eficiente și au puterea de a-i mântui atât pe cei din această viață, cât și, prin extrapolare, pe cei care au părăsit-o. Sunt aduse argumente scripturistice sau literare, precum eliberarea Sfântului Petru din închisoare (Fapte 12), salvarea unei femei și a unui copil din martiriul Sfântului Corneliu, minuni ale Sfinților Mucenici Teodor și Gheorghe, o povestire aflată în *Viața Sfântului Ioan cel Milostiv*, dar este menționată și mântuirea unei tinere, Falconilla,

---

⁵ A se vedea despre această biserică Raymond Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin, I: Le siège de Constantinople et le patriarcat œcuménique, 3: Les églises et les monastères*, Paris, 1969, pp. 529-530.

⁶ De exemplu *Sermo in defunctos* (CPG 7752, BHG 2103u), în F.C. Matthaei, *Sancti Patris Nostri Anastasii Sinaïtae Sermo in defunctos perutilis*. In *Glossaria Graeca minora et alia anecdota Graeca*, vol. 1, Moscova, 1774, pp. 51-58; PG 89, 1192A-1201D [Cuvânt la cei adormiți, foarte folositor, trad. monahia Parascheva Enache în vol. *Sfinții Părinți ai Bisericii despre ieșirea sufletului*, ed. Pr. Dragoș Bahrim, Ed. Doxologia, Iași, 2021, pp. 72-78].

prin rugăciunile Sfintei Mucenițe Tecla sau mântuirea împăratului Traian prin rugăciunile Sfântului Grigorie cel Mare. În multe cazuri, cei pentru care se făceau rugăciuni erau considerați morți, fără a se ști că sunt în viață, depunând mărturii, după izbăvirea lor, de folosul rugăciunilor făcute pentru ei. Sunt invocate și personalități mari bisericești, precum Sfinții Atanasie, Vasile cel Mare, Andrei Criteanul, Ioan Damaschinul, care au recomandat rugăciunile pentru cei adormiți. Referirea la Andrei Criteanul și la Ioan Damaschinul ar putea fi un alt argument împotriva autenticității cuvântului al 2-lea, deoarece Sfântul Anastasie a plecat la Domnul în Sinai aproximativ în anul 700 și cu siguranță nu a cunoscut textele despre ieșirea sufletului⁷ ale Sfinților Andrei Criteanul (660-740) sau Ioan Damaschinul (675-749), care probabil nici nu erau scrise la acea dată.

Dintre lucrările inmografice bizantine privitoare la cei adormiți sau la cei ce se pregătesc de acest pas, definitiv am decis să formăm pentru proiectul de față trei secțiuni. Mai întâi, ne-am oprit la cele opt canoane, pe toate glasurile, ale Sfântului Teofan Graptul, care sunt cunoscute în ediția lor din *Octoih*, dar aici într-o nouă traducere, în acrostih. Apoi, am ales un set de șapte canoane funerare ale Sfântului Clement Inmografal, cu un caracter mai particular, fiind destinate unor cazuri speciale din viața monahală. A treia secțiune o reprezintă o serie de câteva canoane de pocăință, aparținând altor autori, la ieșirea cu greu a sufletului.

---

⁷ Sfântul Andrei Criteanul, *Sermo 21. In vitam humanam et in defunctos* (CPG 8192), PG 97, 1268B - 1301B [*Cuvântul al XXI-lea. Despre viața omenească și la cei adormiți*, trad. monahia Parascheva Enache în vol. *Sfinții Părinți ai Bisericii despre ieșirea sufletului*, ed. Pr. Dragoș Bahrim, Ed. Doxologia, Iași, 2021, pp. 79-102]; Sfântul Ioan Damaschinul, *Sermo de his qui in fide dormierunt* (BHG 2103t), PG 95, 247-277.

Sfântul Teofan Graptul (778 – 11 oct. 845)⁸, Arhiepiscop al Niceei la finalul vieții, după triumful cultului icoanelor, a fost frate cu Sfântul Teodor Graptul. Cei doi frați, născuți în Ierusalim, fii ai unui preot Iona (el însuși devenit monah), au viețuit mai întâi în chinovia Sfântului Sava, aici formându-se intelectual sub îndrumarea Cuviosului Mihail Syncelul⁹, începând cu anul 800, dobândind – asemenea altor sfinți din epocă – darul inmografiei. În anul 811, Mihail este numit syncel al patriarhului Ierusalimului, mutându-se împreună cu cei doi ucenici ai săi în Mănăstirea Spudeilor, fiind hirotoniți preoți pentru Biserica Sfintei Învieri¹⁰.

În 813, Mihail împreună cu frații Teofan și Teodor, și Iov, un alt ucenic al său, sunt trimiși de patriarhul Ierusalimului la Roma, pentru a-l sprijini pe papa Leon al III-lea în disputele asupra adaosului *Filioque*. Astfel de dispute erau deja și la Ierusalim, între monahii savaiți și cei benedictini. Al doilea motiv pentru care au plecat era acela de a aduce la cunoștință împăratului de la Constantinopol situația foarte dificilă a creștinilor de la Locurile Sfinte, din cauza impozitelor foarte mari impuse de

---

⁸ Despre Sfântul Teofan Graptul s-au scris relativ puține lucrări. O evaluare amplă a vieții și operei acestuia, dar mai puțin accesibilă, a făcut-o destul de recent, într-o teză de doctorat, Alexandra Zervoudakis, *Θεοφάνης ο Γραπτός. Βίος και Έργο*, Ρέθυμνο, 2002. A se vedea și C. Émereau, „Hymnographi Byzantini quorum nomina in litteras digessit notulisque adornavit”, *Échos d' Orient*, 25, 1926, pp. 179-182; Sophronios Eustratiades, „Θεοφάνης ὁ Γραπτός”, *Νέα Σιών*, 31, 1936, pp. 339-344, 403-416, 467-478, 525-540, 666-673; 32, 1937, pp. 60-67, 81-96, 187-195, 252-259, 401-408, 569-579; 33, 1938, pp. 317-322, 516-523, 618-623; P. Plank, „Der hymnographische Beitrag des Teophanes Graptos zur Geschichte seiner eigenen Familie”, *Ostkirchliche Studien*, 52, 2003, pp. 316-330.

⁹ Cf. Mary Cunningham, *The Life of Michael the Synkellos* (Belfast Byzantine Texts and Translations, 1), Belfast, 1991. Multe informații despre frații Teofan și Teodor se află în *Viața Sfântului Mihail Syncelul*.

¹⁰ *The Life of Michael the Synkellos* 5, în Mary Cunningham, *op. cit.*, p. 55.